

Het is als wild spotten

Hoe krijg je datgene boven tafel wat je boven tafel wilt krijgen? Dat is de vraag waar zowel Jan Kolen als Sophie Krier zich voortdurend mee bezig houden. De één als archeoloog, de ander als ontwerper. Een tweegesprek over erfgoed, onderzoek doen en de spagaat van de ontwerper.

‘Ik zie mijn vak heel breed,’ zegt ontwerper Sophie Krier. ‘Voor mij is ontwerpen als een rugzak waarmee je de wereld in trekt.’ Krier was vier jaar lang aan de Rietveld Academie verbonden als hoofd van de afdeling Design Lab. Eén van de dingen die ze haar studenten meegaf was: ontwerpen is onderzoeken. ‘In mijn werk als ontwerper probeer ik als antropoloog te werk te gaan. Onderzoekend ontwerpen houdt voor mij in: je oordeel uitstellen. Ervoor open staan dat je iets niet begrijpt. Het tijd geven. Ik vergelijk het weleens met wild spotten op de Hoge Veluwe. Je loopt op je tenen om het moment niet te verstoren.’ Tegenover haar zit Jan Kolen, Universitair docent Archeologie en Bijzonder Hoogleraar Erfgoed van Stad en Land aan de VU. Thema’s die in zijn boeken en lezingen terugkeren zijn de omgang met het verleden, ‘schuldige landschappen’ en regionale identiteiten.

Ook hij ziet overeenkomsten tussen het ontwerpvak en de antropologie. ‘Ze bevinden zich op hetzelfde onderzoeksterrein. Je kunt je afvragen hoe erfgoed ontstaat. Dingen zijn nooit zomaar dingen, maar altijd gekoppeld aan mensen. Als je iets vormgeeft, geef je niet alleen vorm aan een ding, maar aan een netwerk. In de antropologie is het gebruikelijk om dingen te zien als actoren. Een ding doet iets met ons en andersom. Het erfstuk van je moeder gaat al heel lang mee, het verbindt mensen en ontwerpt daardoor zichzelf.’

Op zoek naar de waarheid

‘Uit eigen ervaring weet ik dat je niet alleen onderzoek moet plegen, maar dat je jezelf ook moet afvragen wat onderzoek voor jou is. Je moet jezelf een dubbele spiegel voorhouden, en dan pas je positie kiezen. Dat heb ik moeten leren,’ vertelt Sophie Krier. Jan Kolen beaamt dat en neemt het project Boerenverstand van Krijn Christiaansen en Cathelijne Montens als voorbeeld. Het ontwerpduo kreeg van Landschap Erfgoed Utrecht en Centrum Beeldende Kunst Utrecht de opdracht om een landhek te ontwerpen. Om informatie in te winnen van de gebruiker, besloten ze boeren te bezoeken. Ze deden zich voor als leverancier van hekken, bewust niet als ontwerpers. Wat ontdekten ze? De boeren maakten hun hekken meestal zelf, met materiaal dat toevallig voorhanden was. Een paar planken uit de schuur. Rondslingerende spijkers. ‘Ze toonden zich ware bricoleurs,’ aldus Jan Kolen. ‘Achter elke plank zat een verhaal. Verhalen waarin mensen stevast de hoofdrol spelen. Als ze als ontwerpers op die boeren waren afgestapt, met de mededeling dat ze een hek wilden ontwerpen, hadden ze waarschijnlijk andere informatie gekregen van de boeren. Waarom? Informatiedragers zijn zich vaak niet bewust van belangrijke informatie. Juist omdat ze zo vanzelfsprekend zijn, wordt eraan voorbij gegaan. Ik vond het een mooi voorbeeld van etnografisch onderzoek. De overlevering waarmee die ontwerpers te werk gingen, vond ik sterk. Ze hebben weerstand geboden aan de reflex om meteen op het meest markante aspect te duiken.’ Krier: ‘Ik vind het interessant dat iets niet-authentiek de waarheid blootlegt. Je zegt dat je hekkenleverancier bent, en gebruikt dus een leugentje om de waarheid te achterhalen over de manier waarop de boeren zélf hun hekken maken en de waarde die ze daaraan hechten.’

Jan Kolen: ‘Het werpt ook de vraag op waar het onderscheid ligt tussen specialist en amateur. In dit geval is de boer de specialist, de ontwerper reflecteert.’

De spagaat van de ontwerper

Disciplines worden steeds breder, antropologen gaan op de stoel van ontwerpers zitten en andersom. In het voorbeeld van Boerenverstand komen die twee wel heel dicht bij elkaar te liggen. Hoe kijken Krier en Kolen daar tegenaan? ‘Disciplines worden steeds breder. Om elkaar te verrijken is het belangrijk om het onderscheid te bewaren, en de vinger te leggen op de verschillen tussen de disciplines,’ vindt Kolen. ‘Voor mij zit het cruciale verschil hem in de daad van het interveniëren. Want daar gaat ontwerpen mijns inziens over. Ik vind dat een ontwerper niet mag accepteren dat het ontwerp zichzelf ontwerpt. Je moet vinden dat je nodig bent. Dat de wereld niet kan voortbestaan zonder jouw ontwerp.’

Die overtuiging en visie mist Krier nog weleens bij studenten: ‘Sommigen willen gewoon ‘mooie dingen

maken'. Dan ben je voor mij geen ontwerper. Je moet nieuwsgierig zijn, willen leren, reflecteren. Op pad willen gaan met die rugzak op.'

Ze haalt een voorbeeld aan van de Rotterdamse kunstenaar John Kormeling, die werd gevraagd een ontwerp te maken voor een brug op een historische plek. Hij deed onderzoek en ontdekte dat er ontzettend veel verschillende belangen speelden en dat het uiteindelijk beter was om geen brug te bouwen. De veerpont deed zijn werk prima. Hij leverde zijn idee 'Geen Brug' in bij de opdrachtgever. Toen er na twee jaar nog geen brug gebouwd was, eiste Kormeling uitbetaling. Zijn idee was immers uitgevoerd.

'Een mooi voorbeeld,' vindt ook Jan Kolen. 'De ontwerper geeft daarmee aan dat hij belang hecht aan het proces.' Krier: 'Precies. Dat wat vooraf gaat wordt steeds belangrijker.' Kolen: 'Belangrijker dan de uitkomst, zou ik zelfs willen zeggen.' En dan, teruggrijpend op het project Boerenverstand: 'Uiteindelijk hebben Krijn Christiaansen en Cathelijne Montens iets ontworpen dat past in het leven van de boeren. Dat was niet eens nodig geweest. Het onderzoek was waardevol, het nieuwe hek had er niet hoeven komen.'

De vraag is of het werk dan zou zijn herkend als goed ontwerp. Misschien niet. Hoe het ook zij, het voorbeeld geeft aan wat erboven kan komen drijven als je je terughoudend opstelt en de juiste positie inneemt. 'Dat vind ik zo mooi aan ons woord 'ont-werpen', zegt Krier. 'Veel beter dan 'design'. Het zegt letterlijk: dit is geweest, dáár gaan we naartoe, dus zitten we nu in een soort spagaat.'

Tekst: Elsbeth Grievink

Uit: Prensela publicatie, oktober 2009